

GRAMATIČKA I STILISTIČKA ANALIZA REČENICE U KUR'ANU

Dr. Jusuf RAMIĆ

ET-TAKDIMU VE'TE'HIRU

(Red riječi u rečenici i inverzija)

**“Kanu kalilen mine'l-lejli ma jehdže'üne.
Ve bi'l-eshari hum jestagfirune.
Ve fi emvalihim hakkun li's-saili ve'l-mahru-
mi.
Ve fi'l-erdi ajatun li'l-mukinine.
Ve fi enfusikum efela tubsirun.
Ve fi's-semai rizkukum ve ma tu'adun.**

(Ez-Zarijat, 17-22)

*Noću su samo malo spavali,
a u zoru oprosta tražili,
u njihovim imecima bio je udio i za onoga koji
prosi i za onoga koji ne prosi.
Na Zemlji su dokazi za one koji čvrsto vjeruju,
a i u samim vama – zar ne vidite?
A na nebu je opskrba vaša i ono što vam se
obećava.*

U nekim jezicima red riječi je ustaljen i služi za izražavanje gramatičkih značenja. U drugima je slobodan i služi za izražavanje stilskih vrijednosti. U mirnom kazivanju red riječi je ustaljen. U takvom kazivanju polazi se od datog poznatog, od subjekta, prema iskazivanju nepoznatog, novog. Otuda se subjekat (i grupa riječi koja s njim čine sintagmatsku cjelinu) u mirnom kazivanju po pravilu nalazi na prvom mjestu, a za njega se vezuje predikat (i riječi koje s njime čine sintagmatsku cjelinu). U emocionalnom obo-

jenom kazivanju dolazi do izražaja poremećeni red riječi, tj. na prvo mjesto u rečenici obično dolazi riječ čije se značenje želi posebno istaći. Red riječi u rečenici, dakle, može biti ustaljen, a može biti i slobodan.¹

Arapski jezik poznaje i jednu i drugu organizaciju rečenice, gramatičku, gdje na prvom mjestu dolazi subjekat, zatim predikat i njihovi dodaci, i stilističku, onu koja njeguje obrnuti red u kojoj se vrši premetanje osnovnih rečeničkih dijelova subjekta i predikata kao i njihovih dodataka.

Ako se malo više udubimo u tekst koji je ovdje citiran kao moto ovom odjeljku vidjećemo da je u njemu do punog izražaja došlo stilsko redanje riječi.

Ako riječi u ovim ajetima poredamo na uobičajen, ustaljen način (*Kanu jehdže'üne kalilen mine'l-lejli ve jestagfirune bi'l-eshari... - spavali su samo malo noću, a oprosta tražili u zoru...*) vidjećemo da se u ovom gramatičkom redu riječi gubi ritam i intenzitet izgovora.

Priča o takdimu i te'hiru, odnosno o redanju riječi u rečenici i njihovom premetanju pojavila se sa pojavom stilistike. Sibevejh je o inverziji govorio u svome djelu *el-Kitab*. Istina, bez navođenja primjera.

Ebu Ubejda u djelu *Medžazu'l-Kur'ani* navodi i primjere. Međutim njegovo shvatanje takdima i te'hira i premetanja riječi u rečenicama ostaje na nivou normativne gramatike kao i mnogih drugih poslije njega:

Fe iza enzelnā ‘alejhe’l-mae ihtezzet ve rebet

(Fussilet, 39),

odnosno *rebet ve ihtezzet*.*A kad na Zemlju spustimo kišu, ona se pokrene i uzbuja), odnosno: ona uzbuja i pokrene se.***Ve edželun musemmen ‘indehu**

(El-An’am, 2),

odnosno: *Ve ‘indehu edželun musemmen*.*(A rok određeni je kod Njega), odnosno: Kod Njega je rok određeni.*

Ebu ‘Ubejda gleda na kur’anske ajete kroz prozor normativne gramatike, a ne kroz prozor stilistike. On ne uočava ono što će kasnije uočiti Abdu-Kahir Džurdžani, koji se smatra istinskim utemeljivačem arapske stilistike.

U trećem hidžretskom stoljeću susrećemo se sa Ibn Kutejbom (umro 213/828), koji u djelu *Te’vilu muškili’l-Kur’ani* govori o inverziji u Kur’anu uz primjere:

Fela tahsebenne’l-lahe muhlife va’dihi ru-sulehu

(Ibrahim, 47).

*(Nikako nemoj ni pomisliti da Allah neće ispuniti obećanje Svoje poslanicima Svojim), odnosno: ...da Allah neće ispuniti Svojim poslanicima Svoje obećanje.***Summe dena fe tedella**

(En-Nedžm, 8),

odnosno: *Tedella fe dena*.*(Zatim se približi i nadnese), odnosno: Nadnese i približi.*

Ovu inverziju u Kur’anu Ibn Kutejba naziva inkilabom. Postoje dvije vrste inkilaba, premetanja riječi. Premetanje u značenju i premetanje u mjestu. Za obje vrste Ibn Kutejba navodi i primjere. Međutim i on je ostao na razini normativne gramatike jer ne uočava stilsku vrijednost ovih premetanja.

U četvrtom hidžretskom stoljeću susrećemo se sa Ahmedom ibn Farisom (umro 395/1004), protagonistom gramatičke škole u Kufi i njegovim djelom *EL-Sahibi*, koje je posvetio svome učeniku Sahibu b. Abbadu. U odjeljku pod naslovom *Et-Takdimu ve’t-te’hiru* kaže: “Arapji su običavali da

stavljaju naprijed onu riječ koja bi po značenju trebala da bude na kraju i obratno.” Ova stil-ska figura bila je u širokoj upotrebi u arapskoj književnosti pa i u Kur’anu, a kao primjer tome navodi kur’anski ajet u kome stoji:

Ve lev tera iz fezi’u fela fevte ve uhizu min mekanin karibin

(Sebe’, 51),

odnosno: *Ve lev tera iz fezi’u ve uhizu min mekanin karibin fela fevte*.*(A da ti je samo vidjeti kad ih strava uhvati, nema im umaći, izbliza biće ščepani), odnosno: A da ti je samo vidjeti kad ih strava uhvati, izbliza biće ščepani, nema im umaći.*

I dalje se nalazimo na prostorima normativne gramatike. Niko od njih ne zapaža stilsko značenje inverzije u Kur’anu, pa ni Kudame ibn Džafer, književnik i kritičar, autor djela *Nakdu š-ši’ri* i *Nakdu’n-nesri*, koji u ovome djelu u odjeljku o inverziji navodi i neke kur’anske ajete i pojašnjava, gramatički, red riječi u njima:

Ve levla kelimetun sebekat min rabbike le kane lizamen ve edželun musemmen

(Ta-ha, 129),

odnosno: *Ve levla kelimetun sebekat min rabbike ve edželun musemmen le kane lizamen*.*(A da nije Riječ od Gospodara tvoga prethodila, kazna bi neizbježna bila i rok unaprijed određeni), odnosno: A da nije Riječ od Gospodara tvoga prethodila i rok unaprijed određeni kazna bi neizbježna bila.***Ve ja’budune min duni’l-lahe ma la jemliku lehum rizkan mine’s-semavati ve’l-erdi šej’en vela jesteti’une**

(En-Nahl, 73),

odnosno: *vela jesteti’une šej’en*.*(I oni štiju mimo Allaha one koji im ne mogu nikakve dati opskrbe ni s nebesa niti iz zemlje, i koji ništa ne mogu; odnosno: ...i koji ne mogu ništa.)***PREMETANJE OSNOVNIH DIJELOVA REČENICE**

Pojava Abdul-Kahira Džurdžanija u petom hidžretskom stoljeću predstavlja prekretnicu u

arapskoj stilistici. On je sa svojim djelima *Delailu'l-i'džazi*, *Esararu'l-belaga* i *El-Šafija fi i'džazi'l-Kur'ani* udario temelje arapskoj stilistici.

U njima Abdul-Kahir Džurdžani govori o stilskom redu riječi u rečenici koji narušava ustaljeni poredak riječi uz primjere iz Kur'ana u kojima se predikat često nalazi na mjestu subjekta:

Vekterebe'l-va'du'l-hakku fe iza hije šahisatun ebsaru'l-lezine keferu

(El-Enbija', 97).

(*I Prijetnja Istinska se približi, tad će se ukočiti pogledi onih koji ne vjeruju*).

Ako bi slijedili ustaljeni red riječi u ovome ajetu onda bi rečenica trebala da glasi: *Fe iza ebsaru'l-lezine keferu šahisa* (Tada će se pogledi nevjernika ukočiti). Međutim u ajetu je zastupljen slobodan red riječi, što znači da on ima stilsku vrijednost. Otuda je došlo do premetanja subjekta i predikata. Predikat se u ajetu nalazi na mjestu subjekta, a subjekat na mjestu predikata. I to se u stilistici zove inverzija, premetanje reda riječi u rečenici.

Evo još nekih primjera iz Kur'ana:

E ragibun ente 'an aliheti ja Ibrahim

(Merjem, 46).

(*Mrziš li ti božanstva moja, o Ibrahimе?*)

Ako bi se u ovome ajetu držali gramatičkog reda riječi, onda bi riječi u njemu poredali na ovaj način: *E ente ragibun 'an aliheti ja Ibrahim?* (Zar ti mrziš božanstva moja, o Ibrahimе?).

Međutim predikat je u ajetu došao na mjesto subjekta jer je pažnja usmjerena na njega. Pitanje je postavio Ibrahimov, alejhi's-selam, otac kako bi razabrao činjenicu udaljavanja svoga sina od idola koje oni obožavaju i koje uzimaju kao svoja božanstva. Pitanje postavljeno u ovoj formi nosi u sebi značenje onoga što ne odobravamo i čemu se čudimo (*el-inkaru ve't-te'adždžub*). Ako se u ajetu ne bi slijedio ovaj red riječi, onda on ne bi imao ovo značenje.²

Inne ilejna ijabehum summe inne 'alejna hisabehum

(El-Gašije, 25-26).

(*Nama će se oni, zaista, vratiti, i pred Nama će, doista, račun polagati*).

Predikat (adverb) se u ovim ajetima dva puta

nalazi ispred subjekta. U prvom ajetu stoji: Inna ilejna ijabehum, umjesto: Inne ijabehum ilejna, a u drugom: Inne alejna hisabehum, umjesto: Inne hisabehum alejna. To iz razloga, ističe Zamahšeri, da se pojača prijetnja, jer je povratak moguć samo Njemu, Koji je kadar da ih kazni, i oni mogu račun polagati samo pred Njim, Koji će izvagati sve pa i najmanju sitnicu.³

I u sljedećim primjerima predikat je također zauzeo mjesto subjekta:

Ve džae redžulun min aksa'l-medineti jes'a

(El-Kasas, 20).

(*I dođe jedan čovjek s kraja grada...*)

Kale e te'abudune ma tenhitune

(Es-Saffat, 95).

(*Zar robujete onima koje sami klešete? - reče*).

U prvom primjeru predikat (glagol *džae*) je zauzeo mjesto subjekta (*redžulun*). Subjektat se, međutim, uvijek kada je neodređeno ime (*nekira*) nalazi na drugom mjestu, jer je pažnja okrenuta glagolu, a ne neodređenom subjektu.

Ako bi premetanjem rekli: *Ve redžulun džae* naša pažnja bi bila okrenuta imenici. Zašto je došao čovjek, a ne žena ili došao je jedan čovjek, a ne dva ili tri čovjeka itd.

U drugom primjeru pažnja je usmjerena opet na glagol: *E te'abudune* (Zar robujete?), a nije kazano: *Eentum ta'budune* (Zar vi robujete).

U daljnjim primjerima premetanja subjekta i predikata imamo i obrnute situacije u kojima je subjekat spomenut prije glagola, naprimjer: *Kale kezalike'l-lahu je'alu ma ješau* ("Eto tako", reče On - "Allah čini što On hoće"), a nije kazano: *Kezalike je'alu'l-lahu ma ješau*, jer je pažnja usmjerena prema subjektu, prema Allahu, Koji čini što hoće.

Ve jekulune 'ala'l-lahi'l-kizbe ve hum ja'lemune

(Alu Imran, 78)

je također primjer u kome je subjekat (*hum*) došao prije glagola (*ja'lemune*) zbog pojačanja (*te'kida*).

PREMETANJE IMENSKIH I GLAGOLSKIH DODATAKA

U daljnjoj razradi takdima i te'hira Abdul-Kahir navodi direktni objekat kao glagolski dodatak koji u rečenicama često dolazi na prvo mjesto kad se želi nešto jače naglasiti. Mi ćemo ovdje koristiti primjere iz Kur'ana:

Kul e gajre'l-lahi ettehizu velijjen

(El-En'am, 14).

(Reci: "Zar pored Allaha da uzmem nekog drugog za zaštitnika").

U ovome kur'anskom tekstu direktni objekat (gajr) nalazi se na samom početku ajeta. Red riječi u ajetu je slobodan i on ima stilsku vrijednost. U mirnom kazivanju (*E ettehizu gajre'l-lahi velijjen*) on je ustaljen i ima gramatičku vrijednost.

Isti je slučaj i sa ajetom u kome stoji:

Ve-lezine ted'une min dunihi la jesteti'une nasrekum ve la enfusehum jansurun

(El-A'raf, 197).

(A oni kojima se vi, pored Njega, klanjate, ne mogu ni vama, a ni sebi pomoći).

I u ovom ajetu direktni objekat se nalazi na prvom mjestu (*ve la enfusehum jansurune*). Time se želi istaći u jačoj mjeri njihova nemoć da sebi i drugima pomognu. Kada bi riječi u ajetu poredali po ustaljenom, gramatičkom redu (*ve la jansurune enfusehum*) onda bi ajet imao značenje da možda, ako sebi ne mogu pomoći, drugima mogu.

I u mnogim drugim ajetima kao i u poeziji direktni objekat se često nalazi prije subjekta.

Predislamski pjesnik Amr ibn Qulsum, autor jedne od sedam ili devet muallaka, zlatnih oda, u jednom stihu svoje muallake kaže:

Iza belaga'l-fitame lena sabijjun / tehirru lehu'l-džebabiru sadžidina.

U ovome stihu direktni objekat (*el-fitam*) nalazi se prije subjekta (*sabijjun*). Sa ovim premetanjem pjesnik je želio da skrene pažnju na hrabrost, ponos i dostojanstvo plemena kojem pripada.

Međutim Grozdanić to nije uvažio pa je riječi poredao po ustaljenom, gramatičkom redu riječi i stih ovako preveo:

Čim majke našu djecu od grudi odbiju / divovi im se do koljena klanjaju.⁴

Ponekad se navođenjem direktnog objekta prije subjekta želi postići muzička ravnoteža teksta koja opet mora biti u službi sadržaja, nikada sama sebi svrha. Najbolji primjer ove ravnoteže imamo u kur'anskim ajetima:

Huzuhu fe gulluhu

summe'l-džehime salluhu

summe fi silsiletin zer'uha seb'une zira'an fسلuku

(El-Hakka, 30-32)

*Zgrabite ga i u okove okujte,
a potom ga u paklu pržite,
a zatim u lance sedamdeset lakata duge vežite!*

Navođenjem ostalih glagolskih dodataka: akuzativa stanja, specifikacije, izuzimanja itd., prije subjekta želi se postići isto što i navođenjem objekta, npr.

*E nefsen tetibu bi nejli'l-muna
ve da'i'l-menuni junadi džiharen*

U ovom stihu pjesnik je na sami početak stavio akuzativ specifikacije i umjesto da kaže: *E tetibu nefsen*, on je rekao: *E nefsen tetibu*. Pitanje postavljeno u ovoj formi nosi u sebi značenje onoga što preziremo i čemu se čudimo. Kako to da te veseli ono čemu te poziva tvoja duša kad je ona sklona zlu, a tebe u svakom momentu može da snađe smrt!?

m

Bilješke:

¹ M. Minović, *Uvod u nauku o jeziku*, 119.

² Skoro svi naši prevodioci Kur'ana u prijevodu ovog ajeta su slijedili gramatički red riječi, a ne njegov stilistički red i ajet preveli: *Zar Ti mrziš božanstva moja, o Ibrahimе?*

³ Navedeno prema Dž. Latiću, *Stil kur'anskog izraza*, 271.

⁴ S. Grozdanić, *Stara arapska poezija*, Amr Ibn Qulsum.

Summary

GRAMMATICAL AND STYLISTIC ANALYSIS OF THE SENTENCE OF THE QUR'AN

Prof. Dr. Jusuf Ramić

Arabic language distinguishes two basic types of sentences: verb and noun sentence. The noun sentence begins with the noun while the verb sentence begins with the verb. Both types of sentences consist of two main parts: subject and predicate, which are followed by their component parts.

The subject of the noun sentence in Arabic language is called *al-mubtedeu* while the predicate is called *al-haberu*. The subject of the verb sentence is called *al-fai'lu* and the predicate - the verb itself - is called *al-fi'lu*.

The sentence in Arabic language has the full meaning only if the main components of the sentence are included. It is, however, possible to omit one of those parts if the meaning is understood out of the context of the complete sentence. However, certain situations impose the need to include certain parts even when they can be omitted. This is known as the stylistic necessity (*daruretun belagije*).

Certain languages have the fixed word order which serves for expressing the grammatical meanings. Other languages have free word order, which serves for expressing the stylistic values.

The regular narration has a fixed word-order. This kind of narration starts with what is known, from the subject, towards expressing the unknown, the new. Therefore, the subject (along with the words which together form the syntagma) is generally found at the first place. The predicate is connected to it (along with the words which together form the syntagma). The emotional narration has the distorted word order, in other words the first place in the sentence is usually taken by the word whose meaning is meant to be particularly stressed.

Arabic language recognizes both structures/organizations of the sentence: a grammatical

organization where the first place is taken by the subject followed by the predicate and its component parts and a stylistic organization with the distorted word order where the places of the basic parts, the subject and the predicate as well as their component parts, are turned around.

Additionally, Arabic language also identifies polysyndeton and asyndeton sentence. Polysyndeton is the stylistic figure of the poetic expression which consists of intentional multiplication of number of conjunctions. This allows for an emphasis of the certain word or expression. This also slows down the conjunctions thus lowering the intonation and rhythm of the sentence which gives a greater balance to the speech and increases its expressiveness.

On the other hand, asyndeton occurs in the syntax, stylistics and poetics when the words, groups of words or the complete sentence, which are coordinated or enumerated, are placed one after the other without conjunctions. When the conjunctions are left out, the speech is livelier, the intonation and the rhythm of the sentence are accelerated

The Arabic classical stylistics recognizes three types of expression: concise, detailed (extensive) and regular type.

The first type is the type in which the number of words is no more no less but what is necessary for the meaning to be understood. This represents the briefness in expression of the thought, a concise mode of speech (day and piece i.e. what I earn - I eat).

A detailed speech is quite the opposite. This mode consists of the expression of the thought with more words than necessary at the first glance.

The third type is somewhere in between those two. It consists of the expression of the contents by using appropriate number of words or sentences without adding or omitting. This represents the basic type of expression of our thoughts. This mode serves as a measure to establish whether certain expression is detailed or concise. All of these types are present in the Qur'an, Arabic poetry as well as prose. This work examines each of these three types separately.

مجموعات من الكلمات أو الجمل بدون وجود لأدوات الربط بينها، والهدف منه أن تجعل الكلام أكثر حيوية، وأن تسرع التنغيم ودرجة سرعة الجملة.

وفي البلاغة العربية الكلاسيكية توجد أساليب ثلاثة للتعبير: المختصر والموسّع والعادي.

ففي الأسلوب المختصر يتم استخدام قدر من الكلمات لا يزيد ولا ينقص عن الحدّ الضروري الذي يؤدي إلى فهم جيد للفكرة، فهو أسلوب موجز في التعبير عنها (يومٌ وكِسْرَةٌ، أي: ما أكسبه في يومي أتغذى به).

وعلى العكس من ذلك، نجد الأسلوب الموسّع في التعبير باستخدام عدد من الكلمات يزيد عن الحد اللازم لفهم الفكرة. ويأتي بين هذين الأسلوبين السابقين، الأسلوب

الثالث الذي يتألف من التعبير عن المضمون المرغوب فيه باستخدام العدد المناسب من الكلمات أو الجمل دون زيادة أو نقصان. وهذا الأسلوب يمثل الوسيلة الأساسية في التعبير عن أفكارنا، وهو الميزان الذي يقاس إليه كون تعبير ما مختصراً أو موسعاً. وجميع هذه الأساليب في التعبير موجودة في القرآن الكريم وفي الشعر والنثر العربي. وستعرض المقال هذه الأساليب الثلاثة حسب الترتيب الذي ذكرت به آنفاً.

موجز

التحليل النحوي والبلاغي للجملة في القرآن الكريم

الأستاذ الدكتور يوسف راميتش

الجملة في اللغة العربية تعرف نوعين أساسيين هما: الجملة الاسمية والجملة الفعلية، فالأولى تبدأ بالاسم والثانية تبدأ بالفعل. وكل جملة من هاتين الجملتين تتألف من جزأين أساسيين هما المُسندُ إليه والمُسندُ، وهما في الجملة الاسمية المبتدأ والخبر، وفي الجملة الفعلية هما الفعل والفاعل، وأما الملحقات بها فتسمى بالفضلة.

وفي اللغة العربية لا تؤدي الجملة معناها الكامل إلا إذا اشتملت على هذين الجزأين الأساسيين، ويمكن أحيانا غياب أحدهما إذا كان يُفهم من سياق الكلام، ولكن التصريح به في الأماكن التي تسمح بعدم ذلك يعتبر ضرورة بلاغية تقتضيها الحالة ذاتها.

في التعبير الهادئ، يكون ترتيب الكلمات في الجملة ثابتاً، بحيث يبدأ بالمعروف أي المبتدأ أو الفاعل، ويتوجه للتعبير عن غير المعروف أي الجديد، فالمبتدأ (ومجموعة الكلمات التي تشكل معه كيانا نحويًا متكاملًا) في التعبير الهادئ يأتي عادة في المكان الأول، ويرتبط به الخبر (والكلمات التي تشكل معه كيانا نحويًا متكاملًا). أما في التعبير العاطفي الملون يبرز الاضطراب في ترتيب الكلمات، بحيث تأتي في بداية الجملة الكلمة التي يُراد لمعناها أن يكون بارزا بشكل خاص.

واللغة العربية تعرف كلا هذين الشكلين في صياغة الجملة، الشكل النحوي حيث يأتي المبتدأ في أول الجملة ويليه الخبر فملحقاتهما، والشكل البلاغي الذي يهتم بالترتيب العكسي بحيث يحدث تغيير في الأجزاء الأساسية للجملة وهما المبتدأ والخبر بالإضافة إلى ملحقاتهما.

وبالإضافة إلى هذين النوعين من الجملة، فإن اللغة العربية تعرف الجمل المركبة ذات أدوات الربط المتعددة والجمل المركبة الخالية من أدوات الربط، فالأولى هي شكل بلاغي وزينة في الكلام الشعري، وتمثل بتعمد الإكثار من أدوات الربط، وبذلك يتم إبراز بعض الكلمات أو التعابير بقوة أكبر، وإبطاء سردها مما يبطن أيضاً التنغيم وسرعة الكلام، وهذا كله يعطي الكلام اعتدالا أكبر ويزيد من تأثيره وبلاغته، أما الثانية فهي شكل نحوي وبلاغي وشعري تتابع فيه الكلمات أو